

فرهنگ

از طریق آموزش جغرافیای

دکتر ناهید فلاحیان / عضو هیئت علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

مهم‌ترین امپراتوری بود پس از تسخیر شهر توسط عثمانیان در سال ۱۴۵۳، به تدریج اسامی دیگری چون «ستنبیل» و «استانبول» روی این شهر گذاشته شد. در دوره عثمانی نیز بناهای متعدد باشکوهی در این شهر ساخته و بناهای قدیمی نیز بازسازی شدند. شایان ذکر است که شهر استانبول در سال‌های اخیر محل برگزاری بسیاری از کنگره‌های بین‌المللی بوده است و کاندیدای برگزاری سی و چهارمین کنگره‌ی جغرافیای دانان جهان در سال ۲۰۲۰ نیز هست. دانشگاه فاتح در حومه‌ی استانبول، به فاصله‌ی حدود ۳۰ کیلومتر از بخش تاریخی شهر، در یک منطقه‌ی بیلاقی و خوش آب و هوا، در نزدیکی دریاچه‌ی «بیوک سیکمیس» واقع است. در ابتدای ورود به دانشگاه، در محل میز ثبت نام، بسته و کیف هدایی را تحویل گرفتیم. میزبانان که عمدتاً دانشجویان رشته‌ی جغرافیای دانشگاه فاتح بودند با گرمی و مهربانی بازشرکت کنندگان استقبال و آن‌ها را راهنمایی می‌کردند. کشورهایی شرکت کنندگان در این کنگره اعم از اعضای کمیته‌های علمی و اجرایی، سخنرانان و ارائه‌کنندگان مقاله و بوستر، به این شرح بودند: ایالات متحده آمریکا، انگلستان، آلمان، هلند، فنلاند، نروژ، ایتالیا، اسپانیا، یونان، مجارستان، صربستان، مقدونیه، ژاپن، تایوان، کره‌ی جنوبی، برزیل، اروگوئه، قزاقستان، عربستان سعودی، ترکیه و ایران. از جغرافیای دانان ایرانی، دکتر **سید موسی پور موسوی** و دکتر **ناهید فلاحیان** در این سمپوزیوم شرکت کرده‌اند.

به طور کلی برنامه‌های سمپوزیوم در دو ساختمان اجرا شدند. ساختمان A محل برگزاری کارگاه محل قرارگیری آزمایشگاه GIS و GIS و سالن مخصوص ارائه مقالات بود. در ساختمان D سالن کنفرانس قرار داشت که مراسم سخنرانی‌های افتتاحیه و اختتامیه و همچنین کنسرت موسیقی محلی و مراسم شام افتتاحیه در آن برگزار شد. در روز افتتاحیه، نخست **ژوزف استلت من**، رییس کمیسیون آموزش جغرافیای از دانشگاه میشیگان غربی آمریکا درباره‌ی آموزش جغرافیای و تفاهم بین‌المللی و رونق فعالیت‌های کمیسیون IGU در گذشته، حال و آینده صحبت کرد. سپس خانم **مارگارت روبر تسون** از استرالیا، سخنرانی خود را درباره‌ی «نقش جوانان در راهبری آینده‌ی آموزش جغرافیای» ایراد کرد. آن‌گاه دکتر **ایبیسیرلی** از کشور ترکیه، مطالبی درباره‌ی نظام آموزشی ترکیه - عثمانی بیان داشت.

سخنرانان روز جمعه نیز پروفیسور **هار توپگ هابریش** از دانشگاه تعلیم و تربیت آلمان و کارل **دونر**، رییس اتحادیه‌ی جغرافیای دانان اروپا بودند که به ترتیب درباره‌ی «آموزش جغرافیای به منظور انتقال مهارت‌ها و قابلیت‌های بین‌فرهنگی» و «آموزش جغرافیای به منظور شهروندی فضایی» صحبت کردند.

زبان کنگره انگلیسی بود. مقالات سمپوزیوم به ۱۲ گروه طبقه‌بندی شده بودند و در هر جلسه یا گروه، چهار تا پنج مقاله در ارتباط با موضوع مورد بحث ارائه شد. عنوان این گروه‌ها عبارت بودند از:

۱. آموزش در محیط‌های چندفرهنگی؛
 ۲. مطالعات برنامه‌ی درسی در آموزش جغرافیای؛
 ۳. نمایش و ظهور فرهنگ‌ها در کتاب‌های درسی جغرافیای؛
 ۴. جهان، دانش آموزش و ادراکات؛
 ۵. تکنولوژی‌های فضایی در آموزش (سیستم اطلاعات جغرافیایی نقشه‌های دیجیتال و...)
- عمدل هادر آموزش جغرافیای؛

کمیسیون آموزش جغرافیای «اتحادیه‌ی بین‌المللی جغرافیای دانان جهان» (IGU)، نشست سالانه‌ی بین‌المللی خود را در سال ۲۰۱۰ در شهر «استانبول» ترکیه برگزار کرد. مضمون اصلی گردهمایی مسال بنقش مهم آموزش جغرافیای در آموزش‌های فرهنگی و تفاهم بین‌فرهنگی و بین‌المللی بود. چنانچه که از ماه‌های پیش در مقدمه‌ی فراخوان این گردهمایی ذکر شده بود: «در دنیایی که فناوری به ما اجازه می‌دهد که آن سوی مرزها را ببینیم، **سیاست** غالباً در پی آن است که بر تفاوت‌ها و بر **دیگری بودن** گروه‌های فرهنگی، قومیت‌ها و مذاهب تأکید کند. تنها آموزش جغرافیاست که از طریق برنامه‌ی درسی مدارس و دانشگاه‌ها، می‌تواند فضای مناسبی را برای ایجاد پل و پیوند میان فرهنگ‌ها فراهم آورد.

با افزایش روند جهانی شدن و مهاجرت‌ها، جغرافیای دانان ممکن است خود را با وظیفه‌ی برقراری پیوند میان فرهنگ‌ها در روزی تقسیمات سیاسی دولت‌ها متفرقه و روبرو ببینند. مضمون اصلی این سمپوزیوم، نمایش تفاوت‌های فرهنگی از طریق آموزش جغرافیاست. ما معتقدیم این گردهمایی افق‌های جدیدی را برای همه‌ی شرکت کنندگان در زمینه‌ی فرهنگ و تأکید بر یکی از مهم‌ترین نقش‌های آموزش جغرافیای، یعنی برقراری پیوند بین فرهنگ‌های متفاوت پدیدار خواهد کرد. اگرچه ترغیب شرکت کنندگان به این مضمون، مانع از پذیرفتن مقالات و بحث‌های مربوط به سایر جنبه‌های آموزش جغرافیای نیست.»

این سمپوزیوم با «حمایت» اتحادیه‌ی بین‌المللی جغرافیای «اتحادیه‌ی جغرافیای دانان اروپا» (EuroGeo) و دپارتمان جغرافیای دانشگاه بین‌المللی «فاتح» و دانشگاه «بالیکیر» ترکیه برگزار شد. مکان برگزاری آن، دانشگاه فاتح در شهر استانبول بود. انتخاب استانبول با مضمون گردهمایی ارتباط داشت و شرکت کنندگان می‌توانستند علاوه بر بحث‌های علمی در زمینه‌ی آموزش جغرافیای، فرصتی برای سیاحت یک‌شهر تاریخی فرهنگی بیابند. استانبول که «پایتخت فرهنگ‌ها» نامیده می‌شود، شهری است که هر ساله مورد بازدید هزاران گردشگر از سراسر جهان قرار می‌گیرد. «بزرگ‌شهر» است که جمعیت آن با حومه به بیش از ۱۰ میلیون نفر می‌رسد. این شهر، پرجمعیت‌ترین شهر ترکیه و مرکز مهم مالی، تجاری و فرهنگی آن، مشتمل بر ۳۹ حوزه‌ی اداری است.

استانبول تنها شهری در جهان است که در دو قاره واقع شده. این شهر در نقطه‌ی اتصال اروپا و آسیا قرار دارد و پلی است بین شرق و غرب. از آنجا که استانبول در منطقه‌ی «مرمره» و روی تنگه‌ی «سفر» واقع شده و از قدیم محل تلاقی مسیرهای تجاری بین شرق و غرب بوده است و اقوام مختلفی در آن جا رفت و آمد داشته‌اند یا به این منطقه هجوم آورده‌اند، آثار و بناهای گوناگونی که نمایانگر زندگی فرهنگ‌های متفاوت در کنار یکدیگر است، در این ناحیه شکل گرفته‌اند.

استانبول پایتخت امپراتوری روم امپراتوری بیزانس امپراتوری لاتین امپراتوری عثمانی بوده است. لذا ملو از بناهای باشکوه مانند مساجد میادین، برج‌ها و ستون‌ها و کاخ‌هاست. در این میان، «مسجد کبود»، «میدان سلطان احمد»، «موزه‌ی ایاصوفیه» و کاخ‌های «توپ کاپی» و «لامه‌باغچه» از بناهای مشهور شهر هستند.

مطالعات باستان‌شناسی در این منطقه مؤید آن است که اولین شهر بنا شده در این جا، «بیزانتون» نام داشته است. بر اساس نوشته‌های **هروتدوت**، مورخ یونانی، **دار یوش هخامنشی** با سپاهیان‌ش تا حومه‌ی استانبول پیشروی کرد. در سال ۳۴۰ میلادی، **کنستانتین اول**، امپراتور روم، این شهر را به پایتختی خود برگزید و نام آن را از بیزانتون به «کنستانتینوس» (قسطنطنیه) تغییر داد. به این ترتیب شهر به یک مرکز مهم مذهبی مسیحی تبدیل و بناهای باشکوهی در آن ساخته شد؛ به طوری که پس از رم، دومین شهر

۷. اصلاحات آموزش جغرافیا (۲۰۰۵) در ترکیه؛
۸. فرهنگ قومیت‌گرایی و جامعه؛
۹. آموزش جغرافیا در دانشگاه‌ها؛
۱۰. محیط، جهانی شدن و آموزش جغرافیا؛
۱۱. نمایش فرهنگ‌ها در آموزش و پرورش؛
۱۲. تدریس و یادگیری جغرافیا.

یک کارگاه آموزشی دو ساعته نیز با عنوان «پاسپورت لازم نیست تدریس چشم انداز های بین‌المللی در جغرافیا» توسط مدرسی از انجمن جغرافی دانان آمریکا در بعدازظهر روز نخست برگزار شد. پوسترهای ارائه شده در این گردهمایی نیز دو مورد با مضامین زیر بودند:

- ویژگی‌های دموگرافیک هویت‌های مذهبی مختلف در ترکیه (ترکیه)
- ژئوآنفورماتیک و GIS برای شهر و نمان؛ جنبه‌های آموزشی و اخلاقی (یونان)

نگارنده‌ی این گزارش نیز مقاله‌ای تحت عنوان «نمایش فرهنگ‌های متفاوت در برنامه‌ی درسی جغرافیه با مروری بر کتاب‌های درسی ایران» را که مربوط به مقالات گروه ۳ بود ارائه کرد. در این مقاله، نخست عوامل مهم و مؤثر بر نمایش فرهنگ‌ها و آموزش‌های فرهنگی را که باید به آن‌ها توجه داشت، دسته‌بندی کرد. به نظر این جانب عوامل مذکور عبارت‌اند از:

● **چالش‌های نظری و دیدگاهی:** در این زمینه، اختلاف نظرهای فلسفی و نیز دیدگاه‌های نوین در جغرافیای فرهنگی، به ویژه مکتب «جغرافیای فرهنگی - انتقادی»^{۱۳} که بر پیوند میان فرهنگ و سیاست و اقتصاد سیاسی تأکید ویژه دارد مورد غفلت قرار گیرند.

● **خطمشی‌های حکومت‌ها:** ممکن است ناحیه‌گرایی سیاسی فرهنگی خاصی را ترغیب کنند، به مناقشات فرهنگی دامن بزنند تفاوت‌ها را به تضادها بدل سازند، سایر فرهنگ‌ها را تضعیف و بی‌اهمیت جلوه دهند...

● **زمینه‌های اجتماعی و نیاز به تبادل فرهنگی:** که معرف ظرفیت‌های یک جامعه برای آموزش‌های فرهنگی است (در این حیطه، عواملی چون رونق گردشگری، مهاجری و مواندن دخیل هستند).

● کیفیت آموزش جغرافیا.

در بخش بعدی مقاله، نمایش فرهنگ‌های متفاوت کتاب‌های درسی با توجه به عوامل فوق بررسی شد. به طور کلی، ظهور سایر فرهنگ‌ها و فهم و درک انواع شیوه‌های زندگی و مردم سایر کشورها، هم در کتاب‌های درسی جغرافیایی ما و هم در کتاب‌های درسی کشورهای منطقه و کشورهای همسایه، در حاشیه قرار گرفته و یا کاملاً حذف شده است.

در مجموع بحث‌های پایانی جلسات گردهمایی نیز حاکی از مشابهت‌ها و تفاوت‌ها در مشکلات و موانع آموزشی مؤثر جغرافیا بین همه‌ی کشورهای بود. به طوری که می‌توان ادعا کرد، ضعف عمل کردن آموزش جغرافیا در زمینه‌ی بالا بردن شناخت دانش‌آموزان از سایر فرهنگ‌ها یا میل به تفاهم فرهنگی، مسئله‌ی اغلب کشورهای است. البته دلایل این ضعف و ناکارآمدی از کشور به کشور دیگر متفاوت است و طیفی از حمایت پنهان از رویکردهای نژادپرستانه در کتاب‌های درسی جغرافیایی بعضی کشورهای، اتا به روز نبودن و ناآگاهی برنامه‌ریزان و مربیان جغرافیا در کشورهای دیگر در بر می‌گیرد.

از نکات قابل توجه دیگر در این سمپوزیوم، حضور فعال کشور میزبان، یعنی ترکیه بود؛ به طوری که حدود ۱۸ مقاله ارائه شده به شرکت‌کنندگان ترک تعلق داشت. شایان ذکر است که «انجمن جغرافیایی ترکیه»^{۱۴} که در سال ۱۹۴۱ میلادی تأسیس شده است

و در IGU عضویت دارد، انجمنی بسیار فعال است و تاکنون سمینارهای متعدد آموزش جغرافیا برای معلمان، مسابقات پژوهش‌های دانش‌آموزی، سمپوزیوم‌ها و کارگاه‌های آموزشی در زمینه‌های گوناگون جغرافیایی در دانشگاه‌ها برگزار کرده است. نشریه‌ی آن نیز از سال ۲۰۰۹ به صورت الکترونیکی منتشر می‌شود و در آن، مقالات به زبان انگلیسی، فرانسه و آلمانی به چاپ می‌رسد.

هم‌چنین، چندسالی است که رشته‌ی «آموزش جغرافیا» در کنار رشته‌ی «جغرافیا»، در «دانشگاه‌های»^{۱۵} آنکارا تأسیس شده است. در دهه‌ی اخیر، تحولات و اصلاحات عمیقی در روش‌ها و محتوای آموزش جغرافیا در این کشور پدید آمده است. گفتنی است بخش عمده‌ی از مجریان رالائه کنندگان مقالات گردهمایی را استادان و فارغ‌التحصیلان رشته‌ی آموزش جغرافیا در دانشگاه‌های تشکیل می‌دانند. این تحولات می‌توانند زمینه‌های قابل تأملی برای تبادل، تجارب و همکاری هر چه بیشتر میان جغرافی دانان ایران و ترکیه در راستای گسترش آموزش جغرافیا فراهم آورند.

روز پایانی سمپوزیوم به گردش شهری اختصاص داشت و شرکت‌کنندگان از مناطق تاریخی شهر بازدید کردند. البته عصر روز قبل هم، پس از پایان جلسات، برگزاری تور «سفر»، صرف شام در کشتی و دیدن یالمان‌های تاریخی شهر از روی دریا و آب‌های ساحلی، شرکت‌کنندگان را بسیار مسرور کرد.

گفتنی است، یونسکو نیز سال ۲۰۱۰ میلادی را سال «تقرب و آشتی فرهنگ‌ها»^{۱۶} نام‌گذاری کرده و در این زمینه، فعالیت‌هایی نیز در کشور ماصورت گرفته است.^{۱۷}

حال که مضمون اصلی نشست بین‌المللی آموزش جغرافیایی موضوع فرهنگ بوده است و جغرافیا به دلیل ماهیت خود، بیشترین ظرفیت را برای آشنایی با موضوعات متنوع فرهنگی دارد، بهتر است که این موضوع بین دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان آموزش جغرافیای ایران، چه در سطح مدارس و چه در سطح دانشگاه‌ها، مورد نقد و بازبینی قرار گیرد.

گردهمایی بعدی کمیسیون آموزش جغرافیا احتمالاً در کشور انگلستان و شهر لندن خواهد بود. امید می‌رود که جغرافی دانان و علاقه‌مندان به مسائل آموزش جغرافیا، در این گردهمایی حضوری فعال داشته‌باشند.

